

of the pictorial narration, its microscopic attention to the military details, armed violence, suggests that the main target group of the painting is represented by the military society of the Polish-Lithuanian state, szlachta, the so-called "knight people."

271.2-726.1(477.87) «1923/1931»

Данилець Юрій (Ужгород)

До питання про діяльність архієпископа Савватія (Врабеца) на Підкарпатській Русі в 1923–1931 рр.

Стаття присвячена першому періоду «савватіївського розколу» на Підкарпатській Русі. Хронологічні межі публікації обмежуються 1923–1931 рр., що обумовлено першими згадками про діяльність архієпископа Савватія (Врабеца) у краї та обранням першого постійного мучачівсько-пряшівського єпископа Дамаскина (Грданічки). Постать архієпископа Савватія цікавила небагато українських та зарубіжних дослідників. Переважно про нього писали в контексті вивчення історії православ'я в Чехословаччині, звинувачуючи в церковному розколі. Окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли своє часткове відображення у публікаціях П. Марєка та В. Буреги, ієромонаха Сергія (Цьоки), о. Атанасія Пекаря, ігумена Гавриїла (Кризина), автора даної публікації¹. Певним підсумком спільної співпраці стала монографія «Arcibiskup Sawatij (1880–1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice», що вийшла в Оломоуці в 2009 р.²

Після включення Закарпаття до Чехословаччини під назвою Підкарпатська Русь (1919 р.) православна церква отримала можливість вільно

¹ Marek P., Bureha V. Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi / Pavel Marek. - 2. přepracované a doplněné vyd. - Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008; Сергий (Цьока), ієромонах. Православие и иноческая жизнь в Закарпатье в первой половине XX столетия. - Загорск, Троице-Сергиева Лавра, 1960; Пекар А., ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття. Т. 1. Ієрархічне оформлення. Рим-Львів, Місіонер 1997; Гавриїл (Кризина), ігумен. Православная церковь на Закарпатье (век XX). - К., 1999; Данилець Ю. Архієпископ Савватій (Врабець) та православна церква на Підкарпатській Русі в 20–30-х рр. XX ст. // Науковий вісник. Вип. 3 / Ужгородська Українська богословська академія ім. св. Кирила та Мефодія - Карпатський університет ім. А. Волошина. - Ужгород, 2006. - С. 28–39; Його ж. Православна церква на Закарпатті у першій половині XX ст. / Передмова В. Феніча. - Ужгород: Карпати, 2009; Його ж. Діяльність архієпископа Савватія (Врабець) на Підкарпатській Русі у 1920–1930-х рр. // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць. - Вип. 10. - Львів, 2009. - С. 135–146, Його ж. Савватій (Врабець) // Карпатська Україна. Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії. У двох томах. - Т. 2. - Ужгород: Закарпаття, 2010. - С. 567–571, Його ж. Príspevek k poznani aktivít arcibiskupa Sawatije na Podkarpatske Rusi v prvni polovine 20. století // Kultúrne dejiny. - Ruzomberok. - 2010. - № 1. - С. 24–43. (співавтор П. Марєк).

² MAREK, Pavel - BUREHA, Volodymyr - DANILEC, Juří: Arcibiskup Sawatij (1880–1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice. K 50. výročí úmrtí (1959–2009). Olomouc, Univerzita Palackého 2009.

розвиватися. Зважаючи на те, що в минулий час на цій території поширювалася влада Карловацького патріарха, православні селяни відрядили делегацію до сербського патріарха Димитрія (Павловича)³. У 1921 р. Синод СПЦ направив на Підкарпатську Русь свого першого делегата – єпископа Нішського Досифея (Васича)⁴. На вірній йому території Досифей намагався вирішувати наступні питання: визнання православної церкви на Підкарпатській Русі чехословацьким урядом; утворення та офіційна реєстрація православних громад; заснування чоловічих та жіночих монастирів; боротьба за збереження церковної єдності серед православних вірників; підготовка православного духовенства та ін. Слід зазначити, що більшість головних завдань єпископом було виконано.

Починаючи з 1921 до 1926 рр. єпископ Досифей всього кілька разів приїздив до Чехословаччини. У зв'язку з цим, серед місцевого духовенства виникло закономірне бажання отримати власного єпископа. У зв'язку з цим у 1922 та в 1924 рр. на Підкарпатській Русі були здійснені три спроби обрати архієрея. У 1922 р. (17 лютого та 12 липня) та наприкінці 1924 р. Задум не вдалося реалізувати, тому що між духовенством відбулися суперечки. У 1922 р. на посаду єпископа претендували ігумен Олексій (Кабалок) та ієромонах Боголіп (Церковник). У 1924 р. було висунуте ще одного кандидата – ігумена Іова (Войтишина). Тоді результати голосування були наступні: Кабалок – 27 голосів, Церковник – 24 голоси, Войтишин – 25 голосів⁵.

Порушення канонічних прав сербської православної церкви на території Підкарпатської Русі робилося не лише місцевим духовенством, а й константинопольським та московським патріархом. Напередодні Першої світової війни ряд священників та монахів були висвячені в монастирях Росії та в Константинополі⁶. Крім того, константинопольський патріарх Іоаким III напередодні Першої світової війни призначив екзархом у Галичині й на

³ Димитрій (Павлович) народився 1846 р. в м. Пожаревац в родині ремісника. Початкову освіту здобув у рідному селі. У 1868 р. закінчив Белградську духовну семінарію. У 1870 р. прийняв священницький сан, але через три роки овдовів. У 1873 р. поступив на філологічне відділення вищої школи в Белграді, викладав у Белградській духовній семінарії. У 1882 р. обраний єпископом на Нішську кафедру, потім переведений на Шабацьку кафедру. 25 листопада 1920 р. він був обраний сербським патріархом. Помер у 1930 р. Див.: Святейший патріарх Димитрій // Русській православний вестник. - 1921. - 9 жовтня. - С. 1-2; Скурат К. История Поместных Православных Церквей. В 2 част. - Ч. 1. - М., 1994. - С. 127.

⁴ Досифей (Васич) народився 5 грудня 1887 р. у м. Белград. Закінчив гімназію та духовну семінарію в Белграді (1900), Київську духовну академію (1904). Магістр богослов'я. Випускник філософського факультету в Берліні, Лейпцигу (1906), Сорбоні (1910), Женеві (1913). У 1913 р. обраний єпископом Нішським. У 1915–1918 рр. був інтернований. У 1918 р. – голова Архієрейського Собору СПЦ, єпископ Нішський. Делегат СПЦ на Закарпатті (1921–1926). Митрополит Загребський (1931–1939). Керував Белградсько-Карловацькою архієпископією (1938). У 1939 р. заарештований хорватськими фашистами-усташами. Помер після тортур у м. Белград 13 січня 1945 р. Канонізований СПЦ у 2000 р. Див.: Преподобный Досифей в Карпатской Руси // Русській Православний вестник. - 1921. - 9 жовтня. - С. 3; Сава, єпископ Шумадиїський. Српски јерарси. - Белград, 1996. - С. 175–176.

⁵ ДАЗО. - Ф. 63. - Оп. 2. - Спр. 603. - Арк. 17.

⁶ Карпатская Русь // Православный Русский Календарь на 1926 г. - Вышний Свидник, 1925. - С. 18.

Угорській Русі архієпископа Антонія (Храповицького)⁷. Сучасники пояснювали діяльність патріарха тим, що СПЦ не могла виконувати своїх функцій у зв'язку з жорстким контролем австро-угорської влади, і, таким чином, залишила напризволяще православний рух в Угорській Русі⁸.

На землях Чехії та Словаччини серед католицького духовенства виникла реформаторська фракція, яка вийшла із підпорядкування Ватикану. 8 січня 1920 р. було проголошено про створення Національної Чехословацької церкви, що вважала себе наступницею як кирило-мефодіївської, так і гуситської традицій. На чолі цього руху стали доктор богослов'я Карл Фарський та Матеј Павлік. У січні 1921 р. собор нового релігійного напрямку ухвалив рішення про прийняття православного віровчення⁹. Черговий собор Чеської церкви, що відбувся 29 серпня 1921 р., висунув три кандидатури на посади єпископів: Карла Фарського для Празької єпархії, Рудольфа Паржика для Східно-Чеської єпархії та Матея Павліка для Моравсько-Сілезької єпархії¹⁰. На соборі був присутній представник СПЦ – єпископ Нішський Досифей, який підтвердив рішення зборів. Однак, сербський патріарх Димитрій (Павлович) у вересні 1921 р. висвятив в єпископи лише Матея Павліка, який прийняв чернече ім'я Горазд^{11, 12}.

⁷ Позняк С. Особливості місіонерської діяльності Російської православної церкви в Галичині в роки Першої світової війни // Проблеми слов'янознавства. – 2003. – Вип. 53. – С. 68.

⁸ Геровский Г. Блаженнейший митрополит Антоний и Карпатская Русь в довоенное время // Православная Русь. – 1935. – 30 сентября. – С. 9.

⁹ Православная церковь Чешских земель и Словаки // <http://ric.orthost.ru/europe/sc/mp/6/>

¹⁰ Уконститування „чеської народної церкви” // Нива. – 1921. – грудень. – Ч. 12. – С. 377.

¹¹ Кернашевич П. Автокефалия Православной Церкви в ЧССР // Ежегодник Православной церкви в Чехословакии. – Прага, 1962. – С. 43.

¹² Горазд (Павлик), єпископ. Народився 26 травня 1879 р. в с.Груба Врбка в Пд. Моравії. Після закінчення в 1902 р. римо-католицького богосл. ф-ту Оломоуцького університету служив на різних парафіях. У 1920 р. вийшов з римо-католицької церкви і вступив до Чехословацької національної церкви. У 1921 р. в Сербії пострижений в чернецтво та рукоположений в єпископа Моравії та Сілезії. З 1924 р. очолює Чеську православну церкву сербської юрисдикції. 4 вересня 1942 р. розстріляний нацистами за звинувачення в наданні притулку групі парашутистів, яка знищила обер-группенфюрера СС Р. Гейдріха. 1987 р. канонізований Чехословацькою православною церквою. Автор праць: Gorazd (Pavlik), biskup. O krizi v cirkvi ceskoslovenske. Otazka pravoslavne cirkve v Ceskoslovensku. – Praha, 1924; O ukolech a orientaci cirkve ceskoslovenske. – Olomouc, 1922; Osnova pro vyučovani pravoslavneho nabozenstvi na skolach obecnych a mest'anskych. – Praha, 1937; Otazka kostelu a jine casove otazky cirkevne politick. Stav cirkve ceskoslovenske na Moirave a ve Slezsku dne 1 kvetna 1922. – Olomouc, 1922; Pametni spis o pravnim postaveni cirkve pravoslavne v Republice Ceskoslovenske. Praha. 1932; Pravidla pro duchovni osoby ceske pravoslavne eparchie. – Praha 1941; Pravoslavny katechismus. Praha Hlinsko, 1940; Z dila. Ze zahovanyh rukopisu rpiravil prof. ThDr. Pavel Ales. – Praha, 1988. Про єпископа Горазда (Павліка) див. детальніше: Алеш Б., прот. Памяти Владыки-мученика Горазда // Ежег. Правосл. Церкви в Чехословакии. – Прага, 1961; Дорофей (Филипп), митр. Еп. Горазд – архипастырь-патриот // ЖМП. – 1967. – № 9. – С. 53–64; Мужик М. Литургический труд влад. Горазда // Ежег. Правосл. Церкви в Чехословакии. – Прага, 1967; Бурга В. В. Горазд (Павлик), священномученик, єпископ Чешский и Моравско-Сілезский / Православная энциклопедия. – Том XII. – М., 2006. – С. 88–92; Кирилл (Поспишил), иером. Труды еп. Горазда (Павліка) по возрождению и утверждению Православия в Чехословакии: Курс. соч. / МДА. – Загорск, 1959. Ркп.; Spisar A. Ideové směřnice cirkve ceskoslovenské a bratr bisk. Gorazd. – Praha, 1924; Šuvarský J. Bisk. Gorazd (Matěj Pavlík): 1879–1979. – Praha, 1979; Kráčmar Č. Panychida za statečné. – Praha, 1989; Једлински Р. Горазд, еп.

Під час релігійної боротьби між прихильниками Карла Фарського та єпископа Горазда у Празі 1920 р. адвокат Мілош Червінка реорганізував товариство «Православна бесіда» у «Православну Чеську релігійну громаду», статuti якої затвердила 31 березня 1922 р. чехословацька влада¹³. Члени цієї православної громади визнавали верховенство СПЦ, але прагнули мати свого єпископа. 15 червня 1922 р. «Православна Чеська релігійна громада» на загальних зборах обрала архімандрита Савватія єпископом для Чехії, Моравії та Сілезії¹⁴. 30 серпня 1922 р. Міністерство шкіль і народної освіти затвердило рішення зборів¹⁵. Також було вислано листи до константинопольського патріарха Мелетія (Метаксакиса), сербського патріарха Димитрія (Павловича), голови РПЦ за кордоном митрополита Антонія (Храповицького), керуючого РПЦ в Західній Європі митрополита Євлогія (Георгієвського)¹⁶. Від двох останніх Савватій (Врабец) отримав вітальні телеграми¹⁷.

Члени «Православної Чеської релігійної громади» звернулися до сербського патріарха з проханням висвятити Савватія єпископом. Синод сербської церкви відповів, що не вважає можливим поставляти окремого єпископа для невеликої празької парафії. У свою чергу, Савватій (Врабец), заручившись підтримкою жителів 28 сіл¹⁸ Підкарпатської Русі, подав 30 грудня 1922 р. прохання про хіротонію до Константинополя¹⁹. Константинопольський патріарх Мелетій (Метаксакис) 4 березня 1923 р. висвятив Савватія в архієреї з титулом «архієпископ Празький і всієї

чешкоморавски. Крагујевац, 1991; Smerovani. Texty a dokumenty k 80. vyroci od svcceni prvniho ceskeho pravoslavneho biskupa sv. Gorazda. – Olomouc, 2002.

¹³ Пекар А., ЧСВВ. Вказ. праця. – С. 115.

¹⁴ Савватій (в миру Антон-Генріх Врабец) народився 3 лютого 1880 р. в Празькому Жижкові. Закінчив технічне реальне училище в Каролінах. У 1900 р. вступає до Уфимської духовної семінарії. У 1902 р. прийняв чернецтво з іменем Савватій. У 1902 р. рукоположений у диякона, а в 1907 р. в сан священника. У 1907 р. закінчив Київську духовну академію зі ступенем кандидата богослов'я та був призначений духівником для чеських вірників на Волині. З 1909 р. працює в духовній семінарії в Кьовані. У 1911 р. зведений у сан ігумена та призначений ректором семінарії. У 1914 р. – архімандрит. Під час Першої світової війни служить місіонером в чеській сухопутній армії на Волині. У 1919 р. – настоятель монастиря в Мельдах, а в 1920 р. – адміністратор Ковельського району та ректор духовної семінарії в Холмі. 4 березня 1923 р. висвячений константинопольським патріархом Мелетієм IV (Метаксакис) в архієпископа „Празького і всієї Чехословащини”. Проводив місіонерську роботу на Підкарпатській Русі. У 1939 р. здійснив паломницьку подорож в Константинополь та на гору Афон. У 1940 р. архієпископ Савватій призначив адміністратором для православних Угорщини Михайла Попова. Брав участь у висвяченні єпископа Іларіона (Огієнко) для УАПЦ, Заарештований німцями у 1942 р., перебував до 1945 р. в ув'язненні в Дахау. Після повернення до Праги до архієрейських обов'язків не допускався. Помер 14 грудня 1959 р.

¹⁵ Кирилл (Поспишил), иеромонах. Труды епископа Горазда (Павліка) по возрождению и укреплению Православия в Чехословакии. – Загорск: Троице-Сергиева Лавра, 1959. – С. 81.

¹⁶ Grigorik V. Pravoslavna Cirkev v state Ceskoslovenskem. Druhe, poravene vydani. – Praha, 1928. – С. 59.

¹⁷ Православный Русский Календарь на 1926 г. – Вышний Свидник. – 1925. – С. 28.

¹⁸ Колпашнова, Гереблі, Чумальова, Буштина, Стеблівки, Сокириці, Крайникова, Новобарова, Бедевлі, Грушова, Тернова, Ганичів, Нересниці, Дубового, Вільхівців, Данилова та деяких інших.

¹⁹ Скурат К. История Православных Поместных Церквей. – Учебное пособие. – Т. 2. – М.: Русские огни, 1994. – С. 228.

Чехословаччини»²⁰. Через два дні, 6 березня 1923 р. було видано томос, який затвердив вище наведене призначення²¹. Серед сучасних вчених панує думка, що діяльність Савватія фінансувалася чехословацьким урядом. М. Палінчак та ігумен Гавриїл (Кризина) стверджують, що Савватій (Врабець) отримав з рук Гірса, помічника Е. Бенеша, паспорт і 12 000 кч на дорогу в Константинополь²². За спогадами єпископа Горазда (Павлік), президент ЧСР Т. Масарик під час аудієнції у 1923 р. умовляв його вийти з-під юрисдикції СПЦ і визнати константинопольську юрисдикцію²³.

За припущенням окремих дослідників деякі парафії почали налагоджувати контакти з «Православною Чеською релігійною громадою» наприкінці 1922 р.²⁴. Готуючи собі ґрунт на Підкарпатській Русі, М. Червінка та Савватій вислали в села Тячівщини цілий ряд місіонерів та священників: Бедевля та околиці (єромонах Боголіп (Церковник), Буштино та околиці (єромонах Досифей), Ганичі, Нягово, Нересниця, Підплешся (єромонах Онисифор), Теревля та околиці (єромонах Іов), Копашново та околиці (Г. Кеніз), Луг (Димитрій Томашинський), Вільхівці та околиці (Андрій Рацин)²⁵.

Згідно з розпорядженням патріарха Мелетія на території Чехословаччини створювалися три єпархії: Празька, Моравська та Підкарпатська. Погоджусь з твердженням о. Атанасія Пекаря, що згадані церковні провінції були створені лише на папері й офіційно не діяли²⁶. У одному із звітів про діяльність Савватія зазначалося: «Чеському уряду аж ніяк не подобалося діяльність чужоземця (Досифея). Зроблено звернення до Константинопольського патріарха, до якого належали і чехословацькі православні, щоб у Чехословаччині заснували православну єпархію, яка б мала стати тут самостійною. Ця єпархія розгалужується на три частини: Чехію, Моравію та Підкарпатську Русь. Згідно законів буде організовано православні церкви, тоді вірники та священники виберуть собі єпископів. Поки це станеться, доти празька єпархія всі три церковні общини опікує. У Словаччині і на Підкарпатській Русі у силі чеська національна церква. Багато зусиль направлено на те, щоб ця робота була завершена. За планом окремі єпископства будуть автономними, незалежними. Тільки за своїми канонами належатимуть до празької православної єпархії»²⁷.

²⁰ Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 262. – Арк. 12.

²¹ Грамата о хиротонии и каноническом установлении первого православного архиепископа Пражского и всея Чехословакии высокопреосвященного Кир Савватия // Православный Русский Календарь на 1926 г. – Вышний Свидник, 1925. – С. 84–85.

²² Палінчак М. Державно-церковні відносини на Закарпатті та в Східній Словаччині в 20-середині 30-х років ХХ століття. – Ужгород, 1996. – С. 43; Гавриїл (Кризина), ігумен. Православная церковь на Закарпатье (век ХХ). – К., 1999. – С. 59.

²³ Кирилл (Поспишил), єромонах. Указ. соч. – С. 101.

²⁴ Grigoric V. Pravoslavna Cirkev v state Ceskoslovenskem. Druhe, poravene vydani. – Praha, 1928. – С. 143.

²⁵ Marek P., Bureha V. Op. cit. – С. 310.

²⁶ Пекар А., ЧСВВ. Вказ. праця. – С. 116.

²⁷ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 7. – Спр. 1041. – Арк. 2.

Про видання томосу було повідомлено офіційним листом митрополита Антонія (Храповицького), а 1 червня 1923 р. його прийняв до відома архієрейський собор РПЦЗ. Сербський синод виразив рішучий протест проти дій константинопольського патріарха²⁸. Таким чином, на території Чехословаччини виникли три юрисдикції: сербська, константинопольська і російська емігрантська, що підкорялася митрополиту Євлогію (Георгієвському) у Парижі. У Празі її представляв єпископ Сергій (Королюв). Отже, на Підкарпатській Русі виник церковний розкол, що призвів до довготривалої боротьби.

До великодніх свят 1923 р. архієпископ Савватій написав свій перший пастирський лист до православних вірників на Підкарпатській Русі. У листі він повідомив про своє призначення та висловив сподівання на успішний розвиток православної церкви у краї²⁹. На початку вересня 1923 р. архієпископ Савватій започаткував у Празі видання щомісячної газети «Православний вісник». Загалом вийшло всього три випуски³⁰. На шпальтах «вісника» друкувалися матеріали про розвиток православного руху на Підкарпатській Русі, офіційні розпорядження архієпископа, статті богословського змісту.

Щоб виконати положення томосу від 6 березня 1923 р. та поширити свій канонічний вплив на територію Підкарпатській Русі, архієпископ Савватій запросив до себе помічником Севастопольського єпископа Веніаміна (Федченка)³¹. Призначення восени 1923 р. російського єпископа

²⁸ Савватиевский раскол // Русская земля. – 1923. – 6 сентября. – С. 3.

²⁹ Grigoric V. Pravoslavna Cirkev v state Ceskoslovenskem. Druhe, poravene vydani. – Praha, 1928. – С. 144.

³⁰ Там само. – С. 141.

³¹ Веніамін (в миру Федченко Іван Афанасійович) народився 12 вересня 1880 р. в Тамбовській губернії. У 1903 р. закінчив Тамбовську духовну семінарію. У 1907 р. закінчив Санкт-Петербурзьку духовну академію зі ступенем кандидата богослов'я. 26 листопада 1907 р. прийняв чернецтво, а 3 грудня рукоположений в ієродиякона і 10 грудня – в ієромонаха. У 1907–1908 рр. був професорським стипендіатом духовної академії по кафедрі Біблійної історії. У 1908–1910 рр. особистий секретар архієпископа Фінляндського Сергія (Страгородський). 1910–1911 рр. виконував обов'язки доцента по кафедрі Пастирського богослов'я, гомілетики і аскетички в тій же духовній академії. З 15 листопада 1911 р. – інспектор Санкт-Петербурзької духовної семінарії. 21 грудня 1911 р. призначений ректором Таврійської духовної семінарії, 26 грудня зведений в сан архімандрита. З 26 серпня 1913 р. по 1917 р. ректор Тверської духовної семінарії. У 1917–1918 рр. був членом першого Московського собору. У 1918 р. обраний членом Херсонського Церковного Собору від навчальних закладів, монастирів і як заступник архієрея. У 1917–1919 рр. – ректор Таврійської духовної семінарії по виборам корпорації. У 1919 р. читав лекції в Таврійському університеті по кафедрі Богослов'я. 10 лютого 1919 р. хіротонісан в єпископа Севастопольського, вікарія Таврійської єпархії. У 1919–1920 рр. – єпископ армії і флоту на півдні Росії та член Синоду вищого церковного управління. У 1920 р. призначений від Синоду в Раді Міністрів при генералові Врангелю. У листопаді 1920 р. евакуювався закордон. Проживав у Константинополі, Болгарії, Сербії та інших західноєвропейських державах. Був головою перед соборної ради в Константинополі напередодні створення Карловацького Собору. У 1922 р. заснував у Сербії монастир Петковіц, де зібрав чимало російських ченців. У 1923–1924 рр. був єпископом на Підкарпатській Русі, в якості вікарію архієпископа Савватія (Врабець). У 1924–1925 рр. повернувся в Сербію де працював законовчителем Руського Донського кадetskого корпусу. У 1925–1927 рр. перебував у Парижі при митрополиті Євлогії (Георгієвський), працював інспектором і викладачем к Богословському інституті ім. Сергія Радонежського. У грудні 1927 р. ввійшов до

викликало підтримку місцевого закарпатського духовенства. Єпископові Веніаміну, за невеликий проміжок часу, вдалося прихилити до себе чимало священників сербської юрисдикції. Про це свідчить лист групи священників: Степана Гриня, Михайла Стойки, Георгія Бедзіра, Михайла Розмана, Степана Багана, ієромонахів Йова (Войтишина), Боголіпа (Церковника) та інших до сербського патріарха Дмитрія (Павловича)³². Духовенство повідомляло, що більшість населення Підкарпатської Русі підкорилося томосу патріарха Константинопольського і прийняло архієпископа Савватія. У листі виражалася надія, що після призначення на Підкарпатську Русь єпископа Веніаміна його в найближчому часі визнають всі священники³³.

На початку вересня 1923 р. архієпископ Савватій разом з єпископом Веніаміном виконали першу візитацію православних приходів. Про місіонерську роботу архієреїв детально інформуємося із різноманітних звітів. «Щоб тут організація швидше проходила, Савватій у вересні сам приїздив на Підкарпатську Русь, відвідав православні села. Під час подорожі намагався переконати православних віруючих, щоб вони спокійно сприймали нові церковні розпорядження»³⁴. 13-14 вересня 1923 р. архієпископ перебував в Ужгороді, де відправив Літургію та зробив офіційні візити урядовцям. 15-22 вересня він відвідав Дубове, Калини, Вільхівці, Нересницю, Теремлю, Углю, Бедевлю, Буштино (Тячівщина), Копашново (Хустщина), Волове (нині Міжгір'я), Руське, Чопівці (Мукачівщина). «Населення святково чекало його. Савватій обійшов села і говорив до народу. У промовах сказав про те, що будь-яке насильство є явищем негативним і закликав, щоб від усяких релігійних виступів трималися оддалік. Всі питання – говорив Савватій, будуть вирішуватися на рівні законів, що оберігатимуть права православних»³⁵. 22 вересня він виїхав із Ужгорода на Пряшівщину, а 24 вересня 1923 р. відбув до Праги.

кліру Московської патріархії. У 1929-1930 рр. знову перебував у Парижі, але у зв'язку з розривом зв'язків Євлогія з Москвою організував у Парижі й інших містах громади Патріаршої православної церкви. У 1931 р. – настоятель Патріаршої церкви в Парижі. 19 квітня 1932 р. зведений у сан архієпископа. У 1933 р. – керуючий єпархією у США. 22 листопада 1933 р. призначений екзархом Руської православної церкви в США – архієпископом Алеутським і Північно-Американським. 14 липня 1938 р. отримав сан митрополита. У 1945 р. повернувся до Москви, а 1946 р. отримав радянське громадянство. 21 серпня 1947 р. призначений на Ризьку єпархію в Латвію. 27 березня 1951 р. призначений митрополитом Ростовським і Новочеркаським. 28 листопада 1955 р. – митрополит Саратовський і Балашовський. З 26 грудня 1957 р. митрополит Саратовський і Вольський. У 1958 р. звільнений на пенсію з перебуванням у Псковсько-Печерському монастирі. Помер 4 жовтня 1961 р. //

Веніамин (Федченков), митр. О вере, неверии и сомнениях / Вступ. ст., примеч., подготовка текста А. К. Светозарского. – С.-Пб.: Нева-Ладога-Онега, – М.: Русло, 1992. Веніамин (Федченков), митр. // www.bogoslovy.ru/avt/fedchv.htm. Веніамин (Федченков), митр. Россия между верой и безверием // <http://www.pravbeseda.ru/library/index.php?page=book&id=705>. Псково-Печерский Патерик // <http://www.pskovo-pechersky-monastery.ru/russian/paterik/veniamin/>.

³² Данилець Ю. Архієпископ Савватій (Врабєц) та православна церква на Підкарпатській Русі в 20-30-х рр. ХХ ст. – С. 30.

³³ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 7. – Стр. 1525. – Арк. 2 зв.

³⁴ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 7. – Стр. 1041. – Арк. 2.

³⁵ Там само. – Арк. 3.

Єпископ Веніамін проживав в Ужгороді, а згодом в Мукачеві. На думку о.Горазда Вopatного, приїзд російського єпископа розпочав релігійні суперечки між православними³⁶. 1 листопада 1923 р. єпископ Веніамін скликав в Ужгороді збори духовенства, на якому були присутні близько 150 делегатів. Серед присутніх були віце-губернатор Петро Еренфельд, референт Йозеф Пешек, архімандрит Олексій (Кабалок) та приблизно 50 священників. Перед зборами єпископ Веніамін провів богослужіння, на якому висвітлив священника. Головним питанням, що було поставлено на обговорення – прийняття статуту для Карпаторуської єпархії. Слід відзначити, що цей документ розробив канцлер М. Червінка та опублікувала ужгородська друкарня «Школьная помощь». Крім того, на зборах обговорювалися питання підготовки священників, побудови нових храмів, діяльності приходів, видання офіційного органу³⁷. Після обговорення статут було відкинута, більшість доповідачів наголошували, що він ставить церкву у повну залежність від держави.

Хоч більшість духовенства на кінець 1923 р. перейшли на бік єпископа Веніаміна, єдності серед православних не було. «Наскільки ворожим для однодумців Досифея є єпископ Веніамін, найбільш красномовно свідчить те, що до Ужгородської та деяких сільських церков йому не дозволили ввійти»³⁸. Це ж джерело характеризує єпископа Веніаміна як людину влади, «що між православним представляє чеські інтереси»³⁹. Також не визнавав владу єпископа центральний православний комітет в Ужгороді, а його голова – Володимир Гомічков заявив, – «до Веніаміна не маємо ніяких справ, його прислала нам Прага. Якщо його визнаємо своїм єпископом, то між католиками і нами стільки було б різниці, що їм Рим, а нам Прага присилає єпископів»⁴⁰.

Для підготовки кандидатів на священників в с. Буштино Тячівського округу були відкриті богословські курси. Рішення про відкриття затвердив шкільний відділ Цивільного Управління Підкарпатської Русі (18 лютого 1923 р. за №3015/923). Курси функціонували до кінця червня 1924 р. Керівником «Приватної православної загальноосвітньої народної школи для дорослих» було призначено протоієрея Іоанна Чернавина⁴¹. Початково планувалося, що

³⁶ Vopatny Gorazd. Dedicivi otcu. – Praha, 1999. – С. 101.

³⁷ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 7. – Стр. 1041. – Арк. 5.

³⁸ Там само. – Арк. 3.

³⁹ Там само. – Арк. 4.

⁴⁰ Там само. – Арк. 3.

⁴¹ Чернавін Іоанн, протоієрей. Народився 4.04.1879 р. на Волині. Закінчив Волинську духовну семінарію та Київську Духовну академію (1901), священник (6.08.1901). З 1922 по 1925 проживав на Підкарпатській Русі (Нижній Бистрий, Буштино). Голова Єпископської ради, керівник богословських курсів (1923–1924). У 1925 р. звільнений з посади, виїхав до Франції. Служив на православному приході в м. Коломбель (деп. Кальвадос, Нормандія), а потім духівником жіночої чернечої обителі «Нечаяна Радість» (в Гарган-Ліврі під Парижем). У 1926 р. переїхав до США, де служив під юрисдикцією РПЦЗ. У Нью-Йорку був завідувачем курсів «по боротьбі з безбожьем і сектантством, под покровительством Св. княгини Ольги». Настоятель храму в Філадельфії, член єпархіальної ради при митрополитові Платону. Помер 3.09.1950 р. Похований на кладовищі Свято-Троїцького монастиря в Джорданвіллі. Видав кілька праць: Благодатний уголок обителі

слухачі курсів будуть здобувати знання в обсязі чотирьох класів державних гімназій, але ці задуми залишилися нездійсненими. Навчання проводилося згідно навчального плану шкільного відділу за наступними предметами: Закон Божий, російська мова, церковнослов'янська мова, історія, географія, математика, малювання та каліграфія. Крім прот. І. Чернавін на курсах викладали Леонід Ланін та Феодосій Демет'єв. Процес навчання контролювався представником шкільного відділу та державним шкільним інспектором в Тячеві⁴².

Перші курси проводилися з 18 лютого по 10 вересня 1923 р. На початку навчання було прийнято 37 вихованців, але лише 24 склали випускний іспит. Одні вибували, інші залишали курси за власним бажанням, деяких висвячували. Час навчання слухачів залежав від здібностей: інколи висвячували на третій день навчання⁴³. Останній набір слухачів склав іспит в присутності представника шкільного відділу та державного шкільного інспектора 28 червня 1924 р. Із 20 слухачів після закінчення 3 місячних курсів були висвячені на православних священників, ще два прийняли чернецтво⁴⁴.

Під тиском уряду Югославії чехи були змушені признати СПЦ у своїх кордонах. Визнання урядом ЧСР сербської юрисдикції призвело до усунення в квітні 1924 р. єпископа Веніаміна з Підкарпатської Русі. Цей крок значно послабив становище константинопольської юрисдикції.

17 червня 1924 р. канцлер архієпископа Савватія, протопресвітер Мілош Червінка видав циркуляр до православних священників-місіонерів на Підкарпатській Русі в зв'язку з приїздом в Ізу сербського єпископа Досифея (Васича). У документі він стверджував, що чутки про визнання сербської юрисдикції є неправдивими. Червінка доводив, що православна церква в Чехословаччині знаходиться в повному підпорядкуванні архієпископа Савватія⁴⁵. «Настоящим заявляемъ, что подобные слухи ложны, и что Карпатская Русь, какъ и Православная Церковь во всей Чехословенской Республикѣ, находится и будетъ находится подъ юрисдикціей Высокопреосвященнѣйшаго Савватія, Архієпископа Пражскаго и всея Чехословакіи»⁴⁶. У зверненні до духовенства та мирян від 24 липня 1924 р., архієпископ Савватій (Врабец) виступав проти створення священниками сербської юрисдикції православних братств. Він називав ці дії несвоєчасними

«Нечаянная Радость». – Париж, 1926; А. С. Пушкин как православный христианин. – Владимирово, 1937. – 23 с.; Тарас Шевченко и его религиозно-политические идеалы. – Нью-Йорк 1941, перевидано М.: Изд-во Крутицкого подвор'я. Общество любителей церковной истории, 2002. – 24 с. Див.: Окунцов И. Русская эмиграция в Северной и Южной Америке. – Буэнос-Айрес: Сеятель, 1967. – С. 143, 294; Нивьер А. Православные священнослужители, богословы и церковные деятели русской эмиграции в Западной и Центральной Европе: 1920–1995: Биографический справочник. – М.; Париж: Русский Путь; YMCA-Press, 2007. – С. 537.

⁴² ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 2. – Стр. 603. – Арк. 22.

⁴³ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 7. – Стр. 1041. – Арк. 4.

⁴⁴ ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 2. – Стр. 603. – Арк. 22.

⁴⁵ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 7. – Стр. 1525. – Арк. 5.

⁴⁶ Там само.

та шкідливими для становлення православної церкви⁴⁷. Зауважимо, що перше православне братство було створено архімандритом Олексієм (Кабалюком) у м. Хуст 18 червня 1924 р.⁴⁸.

3 серпня 1924 р. під керівництвом священника Георгія Кеніза відбулися загальні збори священників-місіонерів константинопольської юрисдикції Хустського округу з метою обрання тимчасової окружної церковної ради. У зборах взяли участь священники Михайло Розман (Сокиринця), Михайло Стойка (Олександрівка), ієромонах Досифей (Данилово), Василь Вакаров (учитель с. Олександрівка) та ряд інших⁴⁹. Згідно інструкції до створення тимчасової окружної церковної ради, цей орган повинен був діяти до того часу, поки місіонери не стануть священниками. До складу Хустської окружної тимчасової ради входили всі православні священники-місіонери та диякони, що працювали на території округу. Церковна рада обрала на один рік голову і двох членів, що перебували в священницькому сані⁵⁰. Загальні збори тимчасової окружної церковної ради повинні були скликатися не менше одного разу на два місяці. До повноважень ради відносилося: турбота про богослужіння, боротьба з сектантством та іновірцями, опіка над новими селами, що перейшли в православ'я⁵¹.

Єпископ Досифей (Васич) намагався подолати розділення серед духовенства. З цією метою 2 жовтня 1924 р. в Хусті він скликав збори представників обох юрисдикцій з метою створення управлінського органу – Духовної консисторії. Згідно протоколу, на зборах були присутні, крім єпископа, 46 монахів та священників⁵². У промові єпископ Досифей проаналізував історичний розвиток Карпатурської Православної Церкви від першого його приїзду в 1920 р. і до 1924 р. Він заявив, що уряд і константинопольський патріарх Мелетій незаконно втручалися у внутрішні справи Сербської православної церкви. Важливі заяви єпископ висловив щодо духовенства константинопольської юрисдикції. Зокрема він заявив, що всі священники, що були рукоположені архієпископом Савватієм і єпископом Веніаміном, визнаються сербською владою. Важливим питанням, на думку владики, була підготовка нових священницьких кадрів. Він пропонував, до того часу поки не буде засновано духовну семінарію на Підкарпатській Русі, готувати кандидатів у Сербії. На зборах виступив священник Володимир

⁴⁷ Там само. – Арк. 10.

⁴⁸ ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 2. – Стр. 395. – Арк. 59.

⁴⁹ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 7. – Стр. 1525. – Арк. 8.

⁵⁰ Там само. – Арк. 6.

⁵¹ Там само. – Арк. 6 зв.

⁵² Архімандрит Олексій, диякон Євгеній Якуб, ігумен Іов, ієрод. о. Афанасій, ієрод. о. Варлаам, о. Амфілохій, о. Андрій Рацин, о. Арсеній, о. Боголеп, о. Борис, о. Василій Колочавин, о. Василій Опіар, о. Василій Сокол, о. Василій Немеш., о. Владимир Потапов, о. Баран, о. Георгій Русинко, о. Георгій (Кеніз), о. Дмитрій Беляков, о. Дмитрій (Кемін), о. Досифей, о. Евфимій, о. Єфрем, о. Іоанн Бігарі, о. Іоанн Любарський, о. Іоанн Мрочковський, о. Іоанн Палінчак, о. Іоанн Сидор, о. Іосаф, о. Лука Ольховий, о. Матфей, о. Михайл Когут, о. Михайл Розман, о. Михайл Мачка, о. Моїсей, о. Петро Назаревський, о. Павло Сидор, о. Пантелеймон, о. Пахомій (Лукач), о. Соколов, о. Феодосій Парфенович, о. Феодосій, прот. Георгій Опаленик, прот. Іоанн Плечко, прот. Іоанн Чернавин, прот. Михайл Мейгеш.

Потапов, який заявив, що прибув на збори всупереч забороні архієпископа Савватія. Протоієрей І. Ілечко підтримав пропозицію єпископа про створення Духовної консисторії. Протоієрей Чернавін наголосив, що на Підкарпатській Русі не повинно бути ніякого розділення серед духовенства. Він також відмітив, що під час виборів членів консисторії необхідно керуватися освіченістю кандидатів та їх здібностями.

Після виступів духовенства була обрана Духовна консисторія, до складу якої ввійшли священники обох напрямів. Головою обрали архімандрита Олексія (Кабалюка), секретарем о. Л. Ольхового; членами: священник Д. Беляков, ієромонах Боголеп (Церковник), прот. М. Мейгеш, прот. Г. Опаленик, ієром. Борис (Мидляк), ігумен Іов (Войтишин), свящ. М. Розман, свящ. М. Когут, ієром. Матфей (Вакаров)⁵³. Було прийнято рішення, що в разі відсутності єпископа Духовна консисторія бере на себе управління православною церквою. 15 жовтня 1924 р. єпископ Досифей поїхав до Сербії на Архієрейський Собор, після чого вже ніколи не повертався на Підкарпатську Русь. Хоч у зборах і взяло участь чимало представників «савватіївського напрямку», не всі священники підтримали ідею об'єднання. Це видно з листа протоієрея Івана Чернавина до архієпископа Савватія від 3 жовтня 1924 р. У листі Чернавін налаштовує архієпископа Савватія проти єпископа Досифея: «Досифею вірити не можна, – говорить Чернавін, – і Вашому Високопреосвященству потрібно вести з ним рішучу полеміку, всі сили напружити і гнати його геть, він деморалізує тутешнє духовництво і народ. Тому я рекомендую Вам, (пробачте) Владико, наступне: довести до відома уряду і наполегливо вимагати усунення Досифея; негайно прибути сюди; вибрати тимчасову Консисторію. Потрібно діяти, діяти і діяти. Треба об'єднатися, інакше темні сили переможуть»⁵⁴.

Постання Духовної консисторії активізувало архієпископа Савватія. На зборах духовенства в Буштині, що відбулися 12 грудня 1924 р., для керівництва православними приходами константинопольської юрисдикції було створено Єпископську Раду у складі семи осіб під головуванням протоієрея Івана Чернавина⁵⁵. До складу ради ввійшли: ігумен Боголіп (Церковник) (Бедевля), прот. Димітрій Владиков (Вел. Бичків)⁵⁶, о. Іван Бабич

⁵³ Протокол собрания духовенства в г. Хусте 19 сентября (2 октября) 1924 г. // Русский Православный Месяцеслов на 1925 г. – Питсбург, Па. – С. 48.

⁵⁴ Лист протоієрея Івана Чернавина до архієпископа Савватія (Врабєц) від 3. 10. 1924 р. // Поточний архів Мукачівської православної єпархії.

⁵⁵ Склад Ради: прот. І. Чернавін (Буштино), ігумен Боголіп (Церковник) (Бедевля), прот. Димітрій Владиков (Вел. Бичків), о. Іван Бабич (Дубове), о. Всеволод Коломацький (Руське), о. Василь Несух (Кричево), о. Георгій Кеніз (Копашнево).

⁵⁶ Владиков Димітрій, протопресвітер. Народився 11.10.1863 р. в Охтирському повіті Харківської губернії. У 1884 р. закінчив Харківську духовну семінарію та два курси Варшавського університету. Священик (1884). Служив в Харківській єпархії (Богодухів (1887–1905), Охтирка (1905–1919)). Протоієрей (1919). У 1920 р. емігрував до Константинополя, служив на різних приходах. Переїхав на Підкарпатську Русь. Настоятель в с. Підплеші (1923–1924), Великому Бичкові (1924–1926), Ужгороді (1926–1928). Переїхав до Бельгії, прийнятий до юрисдикції митр. Свлогія (Георгійського). Настоятель Свято-Троїцького храму в м. Шарлеруа (1928–1949) (з перервою 1938–1942). Митрофорний протоієрей (1937). Протопресвітер (1947). 1949 р. вийшов за

(Дубове), о. Всеволод Коломацький (Руське), о. Василь Несух (Кричево), о. Георгій Кеніз (Копашнево).

З невідомих причин прот. І. Чернавін 24 лютого 1925 р. подав рапорт на ім'я архієпископа Савватія, в якому повідомив про складання з себе повноважень голови Єпископської Ради та вихід зі складу її членів «со снятієм съ себя всякой отвѣтственности за судьбу дѣл Православія на Карпатской Руси»⁵⁷. Наступного дня згаданий рапорт було підписано. Згідно розпорядження архієпископа Савватія до складу Ради автоматично було введено о. Василя Країла з Чумальова. Прот. Димітрію Владикову було доручено скликати збори духовенства та обрати нового голову із складу членів Ради⁵⁸. В результаті головою Єпископської Ради було обрано ігумена Боголіпа (Церковника). Разом з тим, з достовірних джерел відомо, що прот. І. Чернавін без дозволу архієпископії 2 березня 1925 р. також скликав збори Ради, результати котрих не були визнані архієпископом Савватієм⁵⁹. Цікавий також факт, що в списках духовенства за 1925 р., яке підпорядковувалося архієпископу Савватію, прот. І. Чернавін відсутній. Він віднесений до сербського напрямку під головуванням архімандрита Олексія (Кабалюка)⁶⁰.

Спроба частини священників-савватіївців воз'єднатися з СПЦ була здійснена й у квітні 1925 р. За повідомленням газети «Podkarpatské Hlasy» 23 квітня 1925 р. відбулися збори православного духовенства в Стеблівці Хустського округу. В роботі зібрання брали участь 36 священників, що обговорювали питання єдності православної церкви на Підкарпатській Русі. З промовама виступили Георгій Опаленик (Стеблівка), Димітрій Беляков (Горонда), Євгеній Якуб (Нересниця), Андрій Рацін (Вільхівці), Михайло Когут (Ясіня). Священники прийшли до спільної думки, що на чолі церкви повинен стояти єдиний архієрей, якого повинно обирати священство разом з народом⁶¹. Слід відзначити, що із вище названих осіб, лише о. Д. Беляков належав до сербської юрисдикції, а всі інші знаходилися під впливом та були висвячені архієпископом Савватієм.

22 листопада 1925 р. в Чеській Тржебові відбувся синод Чеської православної церкви, який обрав Горазда (Павлік) єпископом та ухвалив рішення прийняти сербську юрисдикцію. 23 лютого 1926 р. комісар Карл Ейхлер конфіскував від архієпископа Савватія та протопресвітера Мілоша Червінки всі урядові документи, майно, архів та метрики «Православної Чеської релігійної громади», – вся влада перейшла до єпископа Горазда та синодального комітету. Після того, як 1926 р. чехословацьке Міністерство

штат по старості. Помер 17 липня 1955 р. Автор книг: Руководство для бесед с баптистами, молоканами и другими: в 3-х тт., Харьков, 1912; Православная Церковь и сектанты, Оттава, 1981. Див.: Нивьер Антуан, Православные священнослужители, богословы и церковные деятели русской эмиграции в Западной и Центральной Европе. 1920–1995: Биографический справочник, Москва: Русский путь; Париж: YMCA-Press, 2007, 135–136.

⁵⁷ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 7. – Спр. 1848. – Арк. 3.

⁵⁸ Там само. – Арк. 2.

⁵⁹ Там само. – Арк. 3.

⁶⁰ Православный Русский Календарь на 1925 г. – Вышний Свидник, 1924. – С. 64.

⁶¹ Sjezd pravoslavných kněží z Podkarpatské Rusi // Podkarpatské Hlasy. – 1925. – 25 dubna. – S. 4.

шкіл і народної освіти визнано на території республіки СПЦ, вплив архієпископа Савватія на церковне життя в чеських землях був зведений до мінімуму⁶². Однак він мав значну підтримку на Підкарпатській Русі.

У посланні від 2 квітня 1926 р. архієпископ Савватій переконував священників та вірників, що питання законності його влади вже позитивно вирішується на рівні сербського і константинопольського патріархів⁶³. Він засуджував та не визнавав обрання Горазда (Павліка) єпископом для Чеських земель та призначення Карла Ейхлера комісаром православної громади в Празі. Архієпископ Савватій закликав священників та вірників, під страхом позбавлення сану й відлученням від церкви, не вступати ні в які контакти з сербськими єпископами та не підкорятися їх волі. Вимагав від вищої церковної влади піддати суду єпископів Досифея та Горазда й позбавити їх сану⁶⁴. 13 квітня 1926 р. архієпископ Савватій відлучив від церкви всіх священників, що співслужили єпископу Горазду (Павліку) під час висвячення церкви в селі Новоселиця на Тячівщині⁶⁵.

Урядовий намісник чеської православної громади в Празі Горазд Вацек 21 квітня 1926 р. надіслав на адресу Церковного Реферату Міністерства шкіл і народної освіти у Празі та Церковного Реферату Цивільного управління Підкарпатської Русі з Ужгороді об'ємний звіт. Під грифом «цілком таємно» аналізувалися послання архієпископа Савватія (Врабеца) від 2, 13 та 15 квітня 1926 р. Урядник стверджував, що Савватій безпідставно іменує себе архієпископом всієї Чехословаччини, бо православна церква, яку він очолює, в державі не має автокефалії. Крім того, Г. Вацек просив вищеназвані уряди заборонити Савватію використовувати архієпископський титул⁶⁶. У висновках документу сказано, що всі православні в Чехії, Моравії та Словаччині повинні підкорятися церковній владі єпископа Горазда.

Скарги представників сербської юрисдикції та офіційна заборона уряду не зупинили діяльності архієпископа Савватія. На початку 1926 р. з усіх приходів, що підпорядковувалися празькому архієпископу, тільки 15 офіційно отримали реєстрацію статутів. Проводилося будівництво нових культових споруд. 6 травня 1926 р. архієпископ Савватій в співслужінні 28 священників освятив новий храм в с. Ганичі на Тячівщині. 8 травня було освячено церкву в с. Гукливе⁶⁷. 6 листопада 1926 р. стражмістер Рахівського округу Дворак доповідав керівництву земського уряду: «31 жовтня прийшов до Нижньої Аппші православний єпископ Савватій з Праги для висвячення православної церкви. Савватій прийшов до Тересви 30 жовтня 1926 р. о 17 год. 10 хв. у супроводженні невідомої особи, там перепочив, а потім поїхав возом до Нижньої Аппші осідку Валеград, куди прибув в 1 00 год. ночі і

⁶² Кирилл (Поспишил), ієромонах. Указ. сочин. – С. 86.

⁶³ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 13. – Спр. 1. – Арк. 2.

⁶⁴ Там само. – Арк. 3.

⁶⁵ ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 1. – Спр. 598. – Арк. 53.

⁶⁶ Там само. – Арк. 58.

⁶⁷ Православная Церковь в ЧСР // Православный Русский Календарь на 1927 г. – Вышний Свидник, 1926. – С. 31.

переночував у православного священника Л. Газія. О 8 00 год. розпочав проведення обряду в новоспрудженій церкві, який тривав аж до 13 00 год. Тут були присутні близько 2 000 вірників з Нижньої Аппші та з навколишніх сіл. Після освячення Савватій залишився як гість у священника Л. Газія до 1 листопада 1926 р. Цього дня о 6 00 від'їхав возом до Тересви, куди прибув об 11 год. 17 хв. Звідти поїздом повернувся до Праги⁶⁸. Детальний звіт чеського урядовця показує, що чеський уряд тримав під контролем діяльність архієпископа Савватія (Врабеца) на Підкарпатській Русі.

Джерелом підтримки для архієпископа Савватія на Підкарпатській Русі були засновані ним православні монастирі та скити. На початку 1920-х рр. було засновано чоловічий монастир в Терєблї. Станом на 1925 р. в ньому проживало 10 ченців⁶⁹. У 1925 р. у с. Чумальово Тячівського округу під керівництвом ієромонаха Іларіона (Рибара), священників Івана Баби́ча та Георгія Кениза було створено Свято-Вознесенський жіночий монастир. Вже наступного року під керівництвом монахині Марії (Рибар) було збудовано церкву та будинок на 6 келій⁷⁰. Цього ж року, в с. Дубове Тячівського округу, було засновано Свято-Іоанно-Предтечинський чоловічий скит. За активної участі архімандрита Боголіпа (Церковника) та ігумена Миколая (Мадара) наприкінці 1925 р. було збудовано монастирську церкву, яка в 1926 р. була освячена архієпископом Савватієм⁷¹. 20 лютого 1926 р. ігумен Феодосій (Боршош) отримав від архієпископа Савватія дозвіл на заснування чоловічого скиту в с. Дубрівка Іршавського округу. «Сьогодні повідомляємо Вам, що згідно Вашого клопотання ми дозволяємо Вам будувати на «Горі» при селі Дубровці православну церкву і при ній будинок, призначений для монастиря»⁷². Однак, новостворені чернечі громади були малочисельними і не могли мати великий вплив на релігійне життя православних в регіоні.

15 серпня 1926 р. була видана листівка до «карпаторуського народу» за підписом «Комітету порятунку православних». Вона була спрямована проти архієпископа Савватія та засуджувала діяльність його прихильників: архімандрита Боголіпа (Церковника), священників Георгія Спаленика, Георгія Кениза та інших. Автори закликали православних вірників до єдності та визнання сербської юрисдикції, як канонічно правильної⁷³.

У листопаді-грудні 1926 р. відбувся Собор СПЦ. На ньому прийняли рішення про призначення єпископом для православних Підкарпатської Русі та Східної Словаччини Іриней (Чирича) – владику Новосадсько-Бачкського. Він 13 січня 1927 р., у супроводі секретаря, приїхав до Праги. Візит єпископа до столиці ЧСР був закономірним явищем, він мусив висловити лояльність

⁶⁸ ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 1. – Спр. 598. – Арк. 68.

⁶⁹ Православная Церковь в ЧСР... – С. 34.

⁷⁰ Донесення прот. І. Баби́ча до Спархіального управління за №18 від 22. 02. 1931 р. // Поточний архів Мукачівської православної єпархії

⁷¹ Пагіря В. Монастирі Закарпаття (1360-1939). – Мукачево: Видання Мукачівсько-Ужгородської православної єпархії, 1994. – С. 59.

⁷² Савватій (Врабец), архієпископ. Повідомлення ігумену Феодосію (Боршош) про побудову чоловічого скита в с. Дубровка, від 20. 02. 1925 р. // Поточний архів Мукачівської православної єпархії

⁷³ ДАЗО. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 91. – Арк. 5-6 зв.

до чеського уряду та узгодити умови свого перебування в державі на посаді керуючого православною церквою. Під час відвідин Міністерства шкільної та народної освіти єпископу Іринею було порекомендовано на період перебування в Підкарпатській Русі уникати політичних справ і займатися виключно церковними питаннями. Цього ж дня єпископ Іринея зустрівся з єпископом Чехословацьких земель Гораздом, ставлеником СПЦ, з яким обговорив питання діяльності православної церкви в державі та усунення юрисдикції архієпископа Савватія⁷⁴.

14 січня 1927 р. єпископ Іринея приїхав до с. Іза, де видав своє перше архієрейське послання і розпорядження до православного духовництва й народу на Підкарпатській Русі. У першому посланні владика говорив, що він «прибув на Карпатську Русь по благословенню Собору СПЦ і з відома уряду Чехословацької республіки, який обіцяв йому надати свою повну моральну і матеріальну допомогу» в справі організації місцевої православної церкви⁷⁵. З огляду на те, що єпископу Іринею для організації православної єпархії було необхідно жити ближче до світських властей, він тимчасово переїхав до Ужгорода, де 15 січня 1927 р. зробив візит губернатору Підкарпатської Русі Антонію Бескиду, віце-губернатору Антонію Разсипалу та іншим видним особам, з якими обговорював питання, що стосувалися православної церкви⁷⁶. Єпископ Іринея вимагав від влади призначити духовенству зарплатню, проводив місіонерську роботу серед населення.

Активна діяльність єпископа Іринея викликала різку реакцію архієпископа Савватія в Празі. Вже 7 лютого 1927 р. у посланні до духовенства та мирян архієпископ Савватій (Врабець) стверджував, що єпископ Іринея не прийшов на Підкарпатську Русь як пастир, бо має свою область у Сербії. Він переконував вірників, що діяльність єпископа Іринея не принесе на Підкарпатську Русь єдність і мир, а навпаки, влаштує ще більший розкол. Архієпископ Савватій закликав не підкорятись розпорядженням Іринея⁷⁷. Хоч чехословацька влада і заборонила архієпископу Савватію проводити діяльність на Підкарпатській Русі, його прихильники продовжували антисербську агітацію та пропаганду. Про це свідчать численні листи священиків до єпископа Іринея. Наприклад, священик з с. Кушниця ієромонах Сергій (Марушко) 4 квітня 1927 р. заявив, що він не визнає владу єпископа Іринея і підкоряється лише архієпископу Савватію⁷⁸. За повідомленням священика Георгія Русинка з с. Тернова від 9 лютого 1927 р. в Тячівському окрузі архієпископа Савватія (Врабеця) підтримували: архімандрит Боголіп (Церковник) (Бедевля), священики – Іван Бабич (Дубове), Георгій Бедзір (Калини), Іван Кивешлігетій (Ганичі), Георгій Носа (Нересниця), Степан Стойка (Вел. Крива), Василь Несух (Теребля), Іван Бабинець (Дулово), Василь Немеш (Угляр), Василь Країло (Чумальово),

⁷⁴ Там само. – Арк. 45.

⁷⁵ ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 1. – Спр. 599. – Арк. 2.

⁷⁶ Сергій (Цьока), ієромонах. Указ. соч. – С. 138.

⁷⁷ ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 1. – Спр. 599. – Арк. 15.

⁷⁸ Там само. – Арк. 26.

ієромонах Миколай (Мадар) (Кричево), Михайло Салейчук (Колодне)⁷⁹. За рішенням Синоду СПЦ єпископ Іринея (Чирич) наприкінці 1927 р. був відкликаний із Підкарпатської Русі.

У квітні 1928 р. на Підкарпатську Русь прибув єпископ Серафим (Іванович). 3 жовтня 1928 р. з канцелярії Міністерства шкільної та народної освіти в Празі на ім'я президента Земського уряду в Ужгороді надійшов лист, у якому йшлося про перебування у Празі єпископа Серафима. Вказувалося, що в розмові з міністром єпископ Серафим заявив, що архієпископ Савватій втручається в справи православної церкви на Підкарпатській Русі. Він просив заборонити Савватію приїздити на територію підвладної йому єпархії (Серафима – автор) та зустрічатися з священиками⁸⁰. Крім того, єпископ Серафим рекомендував міністру звернутися до уряду в Белграді, щоб той, через Константинополь, вплинув на діяльність Савватія⁸¹. Звернення єпископа Серафима не давали жодного результату. 20 травня 1928 р. в Празі, на прохання православного комітету с. Луково Довжанського округу, архієпископ Савватій рукоположив у сан диякона Іллі Семедія⁸². Приїзд Іллі Семедія в Луково викликав протест у єпископа Серафима, який 12 червня 1928 р. з цього питання звернувся в Церковний Реферат Цивільного управління Підкарпатської Русі. У листі він стверджував: «Ми категорично наполягаємо на вжиття необхідних дій цивільними властями республіки для припинення протизаконних дій архієпископа Савватія, що виражаються в рукоположенні в сан священиків, іменування себе архієпископом всієї Чехословаччини, в яке поняття входить і поширення компетенції і на Підкарпатську Русь, що суперечить існуючому положенню. Він незаконно звертається до урядів, з проханням надати підтримку рукоположенням ним дияконам і священикам, вступає в зносини з підвідомчими нам православними приходами. Такі протизаконні дії архієпископа Савватія порушують мирне життя карпаторуського населення, вносячи в нього смуту. При подібному способі рукоположення священнослужителів, як робить архієпископ Савватій можна чекати, що з'являться декілька сотень таких незаконних священиків і дияконів, які не маючи своїх приходів, утворять кадр пролетарствующого священства»⁸³. Також єпископ просив закрити канцелярію архієпископа Савватія і заборонити Мілошу Червінці виступати від імені архієпископа. 6 вересня 1928 р. єпископ Серафим заявив, що рукоположення Іллі Семедія є незаконним і єпархіальне управління не визнає його за диякона⁸⁴.

28 червня 1928 р. архієпископ Савватій видав послання до карпаторуського православного духовенства та мирян. У посланні він звинувачував священиків сербської юрисдикції в порушенні спокою в

⁷⁹ Там само. – Арк. 1 зв; 9.

⁸⁰ ДАЗО. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 33.

⁸¹ Там само. – Арк. 33 зв.

⁸² ДАЗО. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 262. – Арк. 9.

⁸³ Там само. – Арк. 5.

⁸⁴ Там само. – Арк. 17.

православній церкві на Підкарпатській Русі. «Надіятися на сербську юрисдикцію нічого. І єп. Досифей і єп. Іриней і др. Дамаскин багато обіцяли, але нічого не дали і не зробили. Нічого не допоможе і єп. Серафим, бо діє не канонічно»⁸⁵. У відповідь на це послання, 20 липня 1928 р. єпископ Серафим (Іванович) у листі до Міністерства шкіл і народної освіти у Празі заявив «просимо категорично заборонити архієпископу Савватію вмішуватися в справи нашої єпархії, випускати які-небудь відозви або звернення до православних віруючих Карпатської Русі й Словаччини, і взагалі, зноситися з ними у справах церковних»⁸⁶. У наступному листі від 14 липня 1928 р. зазначалося: «Однією із найбільших перепон у справі організації єпархії є діяльність архієпископа Савватія та осіб, що його оточують. Архієпископ Савватій особисто або через службовців його канцелярії видає всякого роду розпорядження священикам чи вірникам нашої єпархії. Рукополагає священиків і дияконів, і як нам відомо, з випадком з священиком Боїшко, бере за це гроші. Видає послання до всіх нашої пастви, в яких за свідченням наших священиків, піддає прокляття тих священиків, які признають нашу юрисдикцію, закликає вірників не підкорятися нам. Ми просимо Міністерство шкіл і народної освіти в короткий строк зажадати від Архієпископа Савватія припинення його діяльності в нашій єпархії і взяти з нього зобов'язання»⁸⁷.

Згідно розпорядження Міністерства шкіл і народної освіти від 10 квітня 1928 р. за № 6383-28-1 було дозволено викладання Закону Божого дітям православного віросповідання в державних школах. До викладання в школах допускалися священики які мали відповідну освіту та належали до сербської юрисдикції. Ця подія сприяла послабленню впливу архієпископа Савватія та сприяла активному відходу з його підпорядкування.

На початку грудня 1929 р. єпископ Серафим писав Земському уряду в Ужгороді про діяльність підданого архієпископа Савватія. «У селі Чумальово з'явився Іларіон Рибарь, який вважає себе ієромонахом і проводить там богослужіння. Названого Рибаря ми не визнаємо за священика і просимо Земський Уряд усунути його із Чумальова або заборонити йому втручатися в церковне життя православної громади і відправляти треби»⁸⁸.

15 жовтня 1930 р. відбулося засідання Архієрейського Собору СПЦ в Сремських Карловцях де екзархом-адміністратором Карпаторуської православної церкви було обрано єпископа Бітольського Йосифа. 21 грудня 1930 р. він приїхав у довірену йому єпархію і поселився в с. Іза на Хустщині. Разом з єпископом Йосифом (Цвієвич) до Ізи прибув також ієромонах Юстин (Попович), котрого згодом планувалося висвятити на постійного єпископа для православних закарпатців та східних словаків⁸⁹.

⁸⁵ Там само. – Арк. 12.

⁸⁶ Там само. – Арк. 11 зв.

⁸⁷ Там само. – Арк. 10-10 зв.

⁸⁸ ДАЗО. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 142. – Арк. 92.

⁸⁹ ДАЗО. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 263. – Арк. 93.

14 квітня 1931 р. єпископ Йосиф відвідав с. Калини Тячівського округу, яке перебувало в сфері впливу архієпископа Савватія (Врабца). Православні вірники з захопленням прийняли єпископа і визнали владу сербської церкви. У сільському храмі єпископ відслужив службу⁹⁰. Єпископ Йосиф намагався припинити юрисдикційну боротьбу між православними вірниками на Підкарпатській Русі 23 квітня 1931 р. він написав скаргу до Міністерства шкіл і народної освіти в Празі. У листі єпископ звертає увагу на негативну роль діяльності архієпископа Савватія на Підкарпатській Русі. Для доведення своєї думки щодо дій Савватія єпископ Йосиф наводив наступні приклади: «1) забороненого в сані священика Івана Якуба з Лисичова, Савватій прийняв під свою руку і дозволив йому священствувати; 2) у Дубове він прислав свого священика і призначив його там настоятелем; 3) у Монастирець рукоположив в сан диякона і призначив Луку Боня; 4) у Королево прислав свого священика; 5) постійно зустрічається зі священиками, що йому підпорядковані, наприклад з Георгієм Кенизом із Копашнова та о. Феодосієм (Горватом) із Нижнього Синевира, переконує їх і пропонує переконувати інших у тому, що скоро він візьме всю владу над православною церквою в Чехословаччині»⁹¹. У зв'язку з цим, єпископ Йосиф просив Міністерство шкіл і народної освіти, щоб воно вжило необхідні заходи для припинення діяльності архієпископа Савватія у межах Карпаторуської православної єпархії.

У фондах Державного архіву Закарпатської області виявлено ряд звернень до Земського уряду в Ужгороді, що стосуються діяльності Савватія під час правління єпископа Йосифа. Так, у листі від 10 листопада 1930 р. архімандрит Олексій (Кабалюк) писав: «У Копашнові діє о. Кениз, який веде агітацію за архієпископа Савватія. Він провокує конфлікт з сербською юрисдикцією»⁹². 27 серпня 1931 р. жителі с. Лисичева Довжанського округу повідомляли єпископа Йосифа: «Вранці 16 серпня 1931 р. до нашої церкви прийшов о. Георгій Кениз і о. Іван Якуб, а вночі 22 серпня приїхав архієпископ Савватій, який оголосив, що о. Іван Якуб буде в Лисичеві священиком»⁹³.

Архієрейський Собор СПЦ 19 вересня 1931 р. обрав для новоутвореної Мукачівсько-Пряшівської єпархії першого постійного єпископа д-ра Дамаскина (Грданичку), хіротонія якого відбулася 29 листопада 1931 р. в Сремських-Карловцях⁹⁴. 5 грудня 1931 р. новообраний єпископ приїхав у Мукачево, де наступного дня був представлений владикою Йосифом місцевому духовенству. Відновлення православної єпархії в Мукачеві стало важливим етапом у розвитку православної церкви на Закарпатті.

⁹⁰ Там само. – Арк. 10.

⁹¹ Там само. – Арк. 105 зв.

⁹² Там само. – Арк. 47.

⁹³ Там само. – Арк. 119.

⁹⁴ Преосвящ. єп. Дамаскин // Епархиальный Вестник Карпаторусской Православной Церкви. – 1931. – № 1. – С. 3.

Таким чином, утворення та діяльність константинопольської православної юрисдикції на Підкарпатській Русі стали можливими завдяки підтримці чехословацької влади. Безпосереднім приводом до перемовин із Константинопольським патріархом стала непорядкованість православної церкви сербськими єпископами, що викликало конфесійну нестабільність у державі. На основі дослідження архівних документів можна зробити висновок, що чехословацький уряд намагався, за посередництвом архієпископа Савватія, домогтися утворення на своїй території автокефальної православної церкви. Складна міжнародна ситуація та тиск європейських держав змусили уряд ЧСР піти на легалізацію сербської юрисдикції, що знаменувало собою припинення офіційних стосунків з константинопольською юрисдикцією та відмову від проекту автокефалізації церкви. Поява значної кількості прихильників архієпископа Савватія (Врабеца) серед православного духовенства на Підкарпатській Русі відбулося тому, що на території єпархії не було постійного єпископа, який би зміг контролювати православний рух. Після офіційного визнання СПЦ та початком фінансової підтримки духовенства, Савватій втратив значну кількість приходів, а з створенням Мукачівсько-Пряшівської єпархії його діяльність була зведена нанівець.

Резюме

Данилець Ю.

До питання про діяльність архієпископа Савватія (Врабеца) на Підкарпатській Русі в 1923-1931 рр.

Ключові слова: архієпископ Савватій, громади, духовенство, православна церква, священники, юрисдикція.

В статті розглядаються основні аспекти діяльності архієпископа Савватія на Підкарпатській Русі. Звертається увага на розвиток єпархіальної структури, формування управлінського апарату, суперечності з прихильниками сербської юрисдикції, розбудові окремих парафій та монастирів.

Резюме

Данилець Ю.

К вопросу о деятельности архиепископа Савватия (Врабеца) на Подкарпатской Руси в 1923-1931 гг.

Ключевые слова: архиепископ Савватий, духовенство, общины, православная церковь, священники, юрисдикция.

В статье рассматриваются основные аспекты деятельности архиепископа Савватия на Подкарпатской Руси. Обращается внимание на развитие епархиальной структуры, формирование управленческого аппарата, разногласия со сторонниками сербской юрисдикции, развитие отдельных приходов и монастырей.

Summary

Yuriy Danilets (Uzhhorod, Ukraine)

Consideration on the Activities of Archbishop Savvaty (Vravec) in Subcarpathian Ruthenia in 1923-1931

Keywords: Archbishop Savvaty, clergy, communities, Orthodox Church, priests, jurisdiction.

The author considers the main aspects of the activity of Archbishop Savvaty on the territory of Subcarpathian Ruthenia. The author draws our attention to the development of the eparchial structure, the formation of the administrative apparatus, the disagreements with supporters of the Serbian jurisdiction and the development of individual parishes and monasteries.

271.4(477.87) «Ромжа» (0.044) «1947»

Віктор Кічера (Ужгород)

Листи Єпископа Теодора (Ромжі) до Уповноваженого Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів ССРСР по Закарпатській області за 1947 р.

Про постать Теодора Ромжі опубліковано немало наукової літератури, спогадів, публіцистичних нарисів, котрі, втім, вміщують радше біографічну складову особистості єпископа чи обставин його вбивства¹. Практично відсутні є документи, котрі б привідкрили обставини планування вбивства, зокрема майже не вивчено залишається епістолярна спадщина владыки.

Загалом вивчено 9 листів єпископа до Уповноваженого². Із них жодного не опубліковано в біографічній праці о. Ласло Пушкапа³, котрий

¹ Бошкорків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950) / Б. Бошкорків ; [Пер. з англ. Н. Кочан] ; За ред. О. Турія. - Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. - 268 с. - (Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету); Бендас С. Священники-мученики, проповідники вірності / С. Бендас, Д. Бендас. - Ужгород : Закарпаття, 1999. - 408 с.; Довганич О. У жорнах сталінських репресій / Довганич О., Хланта О. - Ужгород: Карпати-Гражда, 1999. - 130 с. - (З історії ліквідації греко-католицької церкви та її воз'єднання з руською православною церквою, переслідування інших релігійних громад у 40-50-х роках ХХ століття); Мученики. Офіційний сайт Мукачівської греко-католицької єпархії [Електронний ресурс]. - Режим доступу до сторінки: <http://www.mgce.uz.ua/muchcp.htm>; Пекар А. ЧСВВ. Ісповідники віри нашої сучасності / А. Пекар. - [2-е вид.]. - Львів: Місіонер, 2001. - 287 с. - (Причинок до мартиролога Української Католицької Церкви під світлами); Його ж. Нариси історії церкви Закарпаття / А. Пекар: [у 2-х т.]. - Т. 1. - Рим-Львів: Місіонер, 1997. - 232 с. - (Срархічне оформлення); Судоплатов П. Спецоперація. Лубянка и Кремль 1930-1950 годы / П. Судоплатов. - М.: ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2003. - 688 с. - (Досьє); Феніч В. «Чужі» серед своїх, «свої» серед чужих: Греко-католики Мукачівської єпархії під час та після «воз'єднання» Закарпаття з Радянською Україною / В. Феніч. - Ужгород : Мукачівська греко-католицька єпархія, 2007. - 107 с.

² Державний архів Закарпатської області. - Фонд. Р - 1490. - Оп.1. - Спр. 17. Переписка с правлением Мукачевской униатской греко-католической епархии о деятельности религиозных общин. - На 22 арк.